

ИЗКУСТВО И ИСТОРИЯ

ART AND HISTORY

Първи вселенски събор, „Рождество Христово“,
Арбанаси, галерия (1640-1649).
Снимка Т. Бачева

First Ecumenical Council, Nativity Church,
Arbanasi, gallery (1640-1649).
Photo credit T. Bacheva

Изкуствovedски зeтeмня 2024

Art Readings 2024

ИЗКУСТВОВЕДСКИ ЧЕТЕНИЯ

Тематичен рецензиран годишник за изкуствознание в два тома

ART READINGS

Thematic Peer-reviewed Annual in Art Studies, Volumes I-II

Международна редакционна колегия **International Advisory Board**

Andrea Babuin (Italy)
Konstantinos Giakoumis (Albania)
Nenad Makuljević (Serbia)
Vincent Debiais (France)
Emmanuel Moutafov (Bulgaria)

Редактори от ИИИЗк **In-house Editorial Board**

Ivanka Gergova
Emmanuel Moutafov
Margarita Kuyumdzhieva
Marina Koleva
Iva Dosseva
Ralitsa Rousseva

Съставители **Edited by**

Ivanka Gergova
Marina Koleva
Ruslan Stoychev

Publisher

Institute of Art Studies
21 Krakra Str.
1504 Sofia
Bulgaria

www.artstudies.bg

© Институт за изследване на изкуствата, БАН, 2025
© Institute of Art Studies, BAS, 2025

ИЗКУСТВОВЕДСКИ ЧЕТЕНИЯ
Тематичен рецензиран годишник за изкуствознание в два тома
2024.I. – Старо изкуство

ИЗКУСТВО И ИСТОРИЯ

ART AND HISTORY

ART READINGS
Thematic Peer-reviewed Annual in Art Studies, Volumes I-II
2024.I. *Old Art*

съставители

Иванка Гергова
Марина Колева
Руслан Стойчев

edited by

Ivanka Gergova
Marina Koleva
Ruslan Stoychev

София 2025

Текстовете от този том са представени като доклади на международната конференция Изкуствоведски четения 2024, модул Старо изкуство, 11-13 април 2024 г., София, Институт за изследване на изкуствата – БАН. Статиите са преминали процедура на рецензиране.

The texts in this volume were presented as papers at the international conference Art Readings 2024, Old Art Module, 11-13 April 2024, Sofia, Institute of Art Studies – BAS. The manuscripts have undergone a peer-review process.

Изданието на Института за изследване на изкуствата, БАН, изпълнява задълженията си за защита на всички етапи на издателската дейност с най-голяма грижа и прилага високи етични стандарти и добри практики. В своята работа редакционната колегия изцяло се съобразява с указанията на Комитета по издателска етика (COPE), които са достъпни на адрес: <https://publicationethics.org/guidance/Guidelines>.

As publisher the Institute of Art Studies, Bulgarian Academy of Sciences, fulfills its duties of protection at all stages of the publishing activity with the utmost care and applies high ethical standards and good practices. In their work, the editorial board of the journal fully complies with the guidelines of the Committee on Publication Ethics (COPE), available at: <https://publicationethics.org/guidance/Guidelines>.

Изданието е реализирано с финансовата подкрепа на Фонд „Научни изследвания“, договор № КП-06-МНФ/38/14.12.2023. Фонд „Научни изследвания“ не носи отговорност за съдържанието на докладите, представени на научния форум, както и за съдържанието на рекламните и други материали в него.

The volume has been printed with financial support of the Bulgarian National Science Fund according to contract No. КП-06-МНФ/38/14.12.2023. The Bulgarian National Science Fund is not responsible for the content of the papers presented at the scientific forum, as well as for the advertising and other materials for the event.

Contents

Leshnikova Mound – Burial Complex from the Early Hellenistic Period <i>Meglena Parvin</i>	9
Votive Reliefs from Sexaginta Prista <i>Varbin Varbanov</i>	35
Култът към Виктория в Долна Мизия (I-III в. сл. Хр.) <i>Виктория Видевска</i> The Cult of Victoria in Moesia Inferior (I-III AD) <i>Viktoria Videvska</i>	47
Почетни статуи от провинция Тракия. Примери от Филипопол <i>Марина Колева</i> Honoric Statues from the Province of Thrace. Examples from Philippopolis <i>Marina Koleva</i>	61
Съхранената история: сполии в средновековната църква на нос Скамний в Созопол <i>Ива Досева</i> Hoarded History: <i>Spolia</i> in the Medieval Church on Cape Skamniy in Sozopol <i>Iva Dosseva</i>	77
Eastern Images of St. Sebastian. Remarks on the Iconography <i>Tereza Bacheva, Katerina Kontopanagou</i>	99
Някои наблюдения върху първия живописен слой от подгумерската манастирска църква „Св. Димитър“ <i>Майя Захариева</i> Some Observations on the First Painting Layer in the Podgumer Monastery Church of St. Demetrius <i>Maya Zaharieva</i>	129
Томас Морли и неговият трактат Ясно и леко въведение в практическата музика в музикалната история до втората половина на XVIII век <i>Явор Генев</i> Thomas Morley and His Treatise <i>Plain and easy Introduction to Practical Music</i> in Music History up to the Second Half of the 18 th Century <i>Yavor Genov</i>	151
Icons and Wars: Some Examples from the Russo-Turkish War 1877-1878 <i>Angel Nikolov</i>	163
Една икона във войни <i>Наталия Комашко, Иванка Гергова</i> An Icon in Wars <i>Natalia Komashko, Ivanka Gergova</i>	179
Religious Identity and Cultural Politics of the Great Powers in the Cretan State (1898-1913) <i>Sofia Katopi</i>	201
Relation to the Past in the Dynastic Ideology of Prince Miloš Obrenović (1815-1839/1858-1860) <i>Ana Kostić</i>	215

Inventing History in the Late Ottoman Period: The Cult of the Holy Empress Helen (Ana Neda of Bulgaria), Sister of the Holy King Stefan of Dečani <i>Ivana Ženarju Rajović</i>	231
Към историята на арабската буква waw в турското изкуство (По материали от България и Турция) <i>Любомир Миков</i> To the History of the Arabic Letter Waw in Turkish Art (Based on Materials from Turkey and Bulgaria) <i>Lyubomir Mikov</i>	251
The Ambo of the Bachkovo Monastery and Its New Ktetor Damaskinos <i>Alexandra Ph. Trifonova</i>	271
Materialized History: Donors and Liturgical Objects from the First Half of the 19th Century in Plovdiv <i>Darina Boykina</i>	301
Неизвестна колекция рисунки от фонда на РИМ – Кюстендил <i>Симеон Тончев</i> Unknown Collection of Drawings from the Fund of the Regional Historical Museum – Kyustendil <i>Simeon Tonchev</i>	319
Expanding the Boundaries: Katarina Ivanović as the History Painter <i>Irena Ćirović</i>	337
The Iconography of the Last Judgment from the Church of the Holy Archangels Michael and Gabriel in Vithkuq <i>Aleksandar Vasileski</i>	353
The Influence of Paper Icons in the Conception of the Last Judgement from the Church of Archangel Michael in Shilkovtsi, Near the Town of Elena <i>Jehona Spahiu Janchevska</i>	375
Дати в пространството на църквата „Свети Георги“ в село Златолист и тяхното значение <i>Александра Михалска</i> Dates in the Space of the Church of St. George in the Village of Zlatolist and Their Significance <i>Aleksandra F. Michalska</i>	401
За автора и поръчителя на царските икони от иконостаса в Петропавловския манастир край Лясковец <i>Миглена Прашкова</i> About the Author and Founder of the Royal Icons from Iconostasis in The “Sts. Peter and Paul” Monastery Near Lyaskovets <i>Miglana Prashkova</i>	417
Проявления на националната идея в църковната живопис след Освобождението до 40-те години на XX век. Наблюдения върху софийските църкви <i>Веселина Йончева</i> Manifestations of the Bulgarian National Idea in Church Paintings after the Liberation up to the 1940s. Observation on the Churches of Sofia <i>Vesselina Yontcheva</i>	439

Една икона във войни An Icon in Wars

Наталия Комашко¹
Независим изследовател

Иванка Гергова²
Институт за изследване на изкуствата
Българска академия на науките

Abstract: The Shipka Monastery preserves an unpublished icon of the Virgin Mary appearing to St. Sergius of Radonezh, which has a long chronicle inscription telling the story of the original icon in the Trinity-Sergius Lavra and its participation in a series of wars. The copy in the Shipka Monastery was probably worked in the Lavra after the middle of the 19th century. A number of features of the original icon can be described as rare or unique. The inscriptions with accounts of the icon's participation in military actions, added gradually on the icon, covering the period from 1585 to 1855, are unique to the Russian tradition.

Keywords: St. Sergius of Radonezh, Trinity-Sergius Lavra, chronicle, icon-reliquary

Абстракт: В Шипченския манастир се съхранява непубликувана икона Богородица се явява на св. Сергей Радонежки, която има дълъг летописен надпис, излагащ историята на оригиналната икона в Троице-Сергиевата лавра и нейното участие в поредица от войни. Копието в Шипченския манастир е работено най-вероятно в Лаврата след средата на XIX в. Редица особености на оригиналната икона могат да се определят като редки или уникални. Надписите със сведения за участията на иконата във военни действия, добавяни постепенно върху нея, обхващащи периода от 1585 до 1855 г., са уникални за руската традиция.

¹ *Natalia Komashko, an art historian and icon expert, who works in the field of Russian icon-painting of 17th- early 20th centuries. E-mail: n.komachko@gmail.com.*

² *Dsc Ivanka Gergova is a Professor at the Institute of Art Studies, Bulgarian Academy of Sciences, Corresponding Member of BAS, working in the field of Bulgarian and Balkan Orthodox art (15th-19th centuries). E-mail: v.gergova@yahoo.com.*

Ключови думи: Св. Сергей Радонежский, Троице-Сергиева лавра, летопис, икона-реликварий

Мемориалният храм в памет на загиналите в Руско-турската война през 1877-1878 г. „Рождество Христово“ в гр. Шипка, строен и украсен по руска инициатива и с руски средства, е осветен през 1902 г.³ В него се съхраняват множество, получени от различни части на Русия като подаръци, икони, одежди, църковни утвари, голяма част от които се пазят в ризницата. Сред тях е иконата, предмет на нашия интерес, която не е изследвана и публикувана. В миналото е излагана в криптата на храма. Според едно сведение била подарена в средата на миналия век от настоятеля Сергей⁴. (Фиг. 1) Иконата представя сцената Богородица се явява на св. Сергей Радонежски. По четирите страни на рамката е изписан дълъг надпис с твърде важно съдържание:

„Списокъ // съ иконы ѿвлєніа Прєсв. Б(огоро)^а(и)цы съ Апосто-
лами преп(о)^а. о^тцу Сергію, написанной на д(о)скѣ // изъ древней
раки преп(о)^а. Сергіа, и столцей противъ мощей его надъ южными
дверьми // иконостаса въ Троицкомъ Соборѣ Сергіевы Лавры.

Б(о)жією милостію // г(о)^с(у)д(а)рь ц(а)рь и великій // князь Феодоръ // Ивановичъ всаа // Росіи съ своею // благовѣрною // ц(а)р(и)цею и великою // княгинею Ириною // изъ болариномъ // своимъ и коню-//шимъ Борисомъ Федорычемъ Го//днвымъ, ве-//лель сделать // раку сребренюю // чюдотворцу Се-//ргію на москве // ипринесеніе бысть // въ домъ живона//чальныа Тр^о(и)цы // чудотво. Сергіа // въ лете #ЗЧГ [7093/1585] годѣ // авгѣс. въ ДІ [14]. того* // годѣ и мєсца въ ЕІ [15] д^е(нѣ) // въ празникъ пре-//чистыа Б(огоро)^а(и)цы че-//снаго еа усп-//енія г(о)^с(у)д(а)рь ц(а)рь и // великій кн(а)зь // и сосвоею бла-//говѣрною ц(а)р(и)цею // повеле молебєн // пєти и предложи // мощи чюдотв. // Серія (sic!) изъ дре-//ваныа раки // въ сребренюю, // алежаа мощи // чюдотворцов^а // въ древаной раке // Р^ѣЕ [165] лет. и сию // древаню раку // повелѣ гось-//дарь ц(а)рь ро-//знати на об-//разы на чудо-//творове (sic!) раке // видєніє Сергієво // аписалъ и ѿкла//дывалъ обра^а // сей и положилъ // начало уживо-//начальныа // Троицы, ке-//дарь Евстаѳій // Головкинъ. // о госьдареве // здравіи и ѿе-//го царице и // о ихъ чадоро-//діи

³ За историята и украсата на храма виж: Нрам-паметник 2021.

⁴ Инв. 106/1. Размери 31,7x26,7x2,4 см. Иконата е спомената в: Ignat'ev 1960: 60.

Фиг. 1. Богородица се явва на св. Сергий Радонежки. Ризница на Шипченския манастир. Снимка А. Николов

Богомолїи // всемъ христ-//їяномъ при-//ходащимъ // сверою на ис-//цѣленіе лѣта // #ЗЧС [7096/1588]. годѣ.

#ЗРЗВ [7162/165] годѣ какъ // ходилъ великій // г(о)с(у)д(а)рь ц(а)рь и великій // кн(а)зь Алеѣей Миха//йловичъ всеа вели//кіа и малыа Рос-//їи самодержецъ // на недръга своего // на польскаго королѣ // и взалъ издомѣ // живоначальныа // Троицы Сергіева // монастырѣ три // иконы, ѡбразъ // живоначальныа // Троицы да образъ // чудотвор: Сергіа // да образъ Виденіе // чѣдотвор: Сергіа и // поеве Госѣдаревой // теплой вѣре видя // ево Г(о)с(ѳ)д(а)реву во-//всемъ правдѣ въ // Тр°(и)це славимы Б(о)гъ // нашъ замолитвѣ // преславныа и пре-//чистыа Б(огоро)с(и)цы, и по-//мощїю и застѣ-//пленїемъ великих // чѣдотворцовъ // Сергіа и Никона // польскаго Корола // побилъ и все вой-//ско его сокрѣши // и безвести сотвори // и вильнѣ и иныа // преславѣщїа // многіа грады // польскїа и лито-//вскїа и немецкїа // и пригородки // подѣ свою висо-//квю рѣкѣ покори, // и паки сїи три и//коны въ домѣ // живоначальныа // Тр°(и)цы постави // #ЗРЗС [7166/1657]. годѣ. сента//брѣ въ КЕ.

День // какъ былъ онъ // великій Г(о)^с(у)д(а)рь // въ монастыре // на празникъ чѣдо. // Сергіа, и повеле // насих иконах // написать.

Назадней сребреной д(о)ске начертано, что сей Образ, в АУГ [1702-1703] годѣ, по повеленію царя Петра Алезѣвича снова посланъ былъ въ стѣнь Роскій къ фельдмаршалу Графѣ // Борисѣ Петровичѣ Шереметевѣ и находидса при немъ во всехъ походахъ войны со шведскимъ Королемъ Карломъ VI [12], что под охраненіемъ сего Образа, ѣко // крѣпчайшаго забрала. Полководецъ Русскій взалъ многіе шведскіе города, а именно. Мариѣмбург, Вольмаръ, Алысть, Канцы, Шлютельбург, Капорье, Ям//бургъ, Ракоборъ, Вилернъ, Паидѣ и Дерптъ; потомъ, въ АУӨ [1708-1709] го помощію б(о)жію и заступленіемъ Преч(и)стыя Б(огоро)^а(и)цы и Чѣдотворца Сергіа. одержана знаменитая По-//лтавская побѣда, вои^ско шведское совершенно разбито, многіе Генералы взаты въ плѣнъ, самъ Карлъ едва спасса бѣгствомъ, и въ слѣдствіе сей побѣды // Рига, Динаминде, Перновъ, Ревель, Аренсбургъ, Эзелъ и вообще вса Лифландія и Эстландія покорены. Сверхъ чего в АУS [1705-1706] годѣ симъ же Образомъ // ограждаемый Графъ Шереметевъ в низовыхъ приволжскихъ Городахъ разсѣлъ матежниковъ, взали Астраханъ и востановилъ спокойствіе. Во-//звративъ сей образъ в Лавръ, онъ приложилъ къ немъ СѢ себѣ украшеніе. Сею же иконою митрополитъ Платонъ АСѢВІ [1812] годѣ, напутствовалъ Императора Але-//ксандра А [1]^{го} на войнѣ противъ (sic!) Наполеона, и московское ополченіе имело онѣю охранениемъ вовсе время войны съ французами до распѣщенія своего пораспѣченія же // ополченія Генераломъ Сталыпинымъ привезена она в Обитель обратно. Сею же иконою Митроп. Филаретъ^в напутствовалъ АСѢНЕ [1855]. го. Императора Але^ксандра В [2]^{го} на войнѣ противъ союзныхъ войскъ Англіи, Франціи и Түрціи.“ (надписъ е свален от Н. Комашко)

В резюме надписъ съдържа следното: първо е казано, че това е копие от иконата, направена върху дъска от древния ковчег на преп. Сергий, която стои на иконостаса в Троице-Сергиевата лавра срещу мощите; след това се излага историята на иконата. Когато през 1585 г. мощите на светеца били преместени от стария дървен ковчег в нов сребърен, цар Фьодор Иванович заповядал от дъските на стария кивот да се направят икони, една от които е била Сергиевото видение. След това се описват поредица от войни от XVII до средата на XIX в., в които иконата е била носена в битки и с нейна помощ са победени полски, шведски, френски

войски и са покорени множество територии и градове. Тези победи са били описани върху иконата, като за благодарност тя е била украсявана. След всяка военна победа иконата е връщана в лаврата. Последната война, спомената в надписа на шипченската икона, е Кримската. Това позволява да се датира приблизително и самата икона. Впрочем, известно е, че иконата Видението на св. Сергей е била носена и в следващи войни: Руско-турската 1877-1878 г., Руско-японската 1904-1905 г., за последен път по време на Първата световна война⁵.

През 1588 г. върху части от дъската на дървения ковчег на св. Сергей Радонежки монахът в Троице-Сергиевия манастир Евстатий Головкин изписва две икони: Житийна икона на св. Сергей и Сергиевото видение. Втората икона, която ни интересува, с течение на времето е превърната в триптих с образите на св. Йоан Предтеча и св. Николай върху крилата⁶ (Фиг. 2).

Може да се твърди, че иконата, която разглеждаме, не е попаднала в манастира случайно. Макар че участието на оригинала в Освободителната война не е споменато в надписа, очевидно това е причината за подаряването на репликата в мемориалния храм.

Първо няколко думи за сюжета. Иконографията на Явяването на Богородица на преподобния Сергей Радонежки е основана на житието на светеца, съставено в началото на XV в. от Епифаний Премъдри⁷. Към средата на столетието се отнасят и най-ранните изображения на темата в малката пластика, везбата и иконописта⁸.

⁵ *Shavel'skiy* 2019: 64.

⁶ *Nikolaeva* 1966: 177-178; *Nikolaeva* 1977: 137-138, № 236. Върху външните страни на крилата са изобразени арх. Михаил и Ангел-пазител. Живописата върху крилата се датира от различни автори от края на XVI до началото на XVII в. Въпросът за това дали крилата са били първоначално свързани с иконата и кога стават част от триптиха, остава отворен.

⁷ В един от епизодите му се разказва как Богородица, озарена от ослепителна светлина, съпроводена от апостолите Петър и Йоан Богослов, се явила на светеца и на ученика му Михей в килията на св. Сергей. Богородица докоснала Сергей, като му казала да не се страхува, молитвата му е чута и тя винаги ще покровителства обителта, където повече няма да се нуждаят от нищо. След като видението изчезнало, Сергей видял падналия от страх Михей, успокоил го и помолил да извикат другите ученици, за да им разкаже за станалото чудо (*Epifaniy* 1885: 133-134). В литературата е изяснено типологическото сходство на този житиен епизод с други по-ранни образци, един от най-близките от които е Житието на св. Атанасий Атонски (*Lifshits* 1998: 81)

⁸ Най-ранното писмено споменаване за такава икона е от 1446 г. (*Guseva* 1999: 121). Известни са следните ранни изображения на сюжета: резбована дървена пластинка от напрестолен кръст от средата на XV в., дело на монах Амвросий (Сергиево-Посадски музей-резерват;

Фиг. 2. Богородица се явява на св. Сергей Радонежки. Зограф Евстатий Головкин (1588 г.)
Сергиево-Посадски музей-резерват. Снимка по Baldin, Manushina 1996: ил. 244

Още в ранно време се оформят две иконографски редакции. Първоначално се илюстрира точно описаното в житието събитие: пред появилата се Богородица, съпроводена от апостолите Петър и Йоан Богослов, е коленичил Сергей, а зад гърба му се намира свидетелят на чудото преп. Михай. Вторият вариант, към който се отнася иконата от Шипченския манастир, възниква малко по-късно, в началото на XVI в., и има символичен характер. В него Сергей е със своя ученик и последовател преп. Никон Радонежки, който не е присъствал реално на събитието. В рамките на този вариант се появява важен детайл – изображение на Светата Троица в горната част, която обозначава мястото на действие – Троице-Сергиевия манастир. Изображенията на Сергиевото видение стават ембле-

Guseva 1999: 121, ил. 1), фрагмент от стенописите в домашната архиепископска църква на св. Сергей Радонежки в новгородския Детинец (крепост) от 1459-1463 г. (Lifshits 1987: 516-517, ил. 8), резбована костна пластинка върху хоругвен задпрестолен кръст от края на XV в. (Сергиево-Посадски музей-резерват; Vorontsova, Cherkashina, Shitova 2014: 95, № 60), бродирана пелена от последната четвърт на XV в. (Музеи на Московския Кремъл; Mayasova 2004: 99-101, № 10), фрагмент от бродирана пелена с избрани празници и светци от 1499 г. (Сергиево-Посадски музей-резерват; Vorontsova, Cherkashina, Shitova 2014: 154-155, № 98).

Фиг. 3. Богородица се явява на св. Сергий Радонежки с празници и избрани светци. Подея (1526 г. Москва). Сергиево-Посадски музей-резерват. Източник https://museum-sp.ru/upload/iblock/a12/12_pelen_xv.jpg

матични за манастира и в безброй копия и реплики се разпространяват чрез поклонниците. В България също намираме такива⁹.

Има един интересен детайл в иконата, който се запазва в нейните копия: в центъра на фона върху стената отчетливо се различава четирираменен кръст¹⁰. Възможно е в този детайл да е отразена местната манастирска иконографска традиция, известна в произведенията на църковната везба. Голготски кръст присъства в центъра на композицията в някои подеи със сюжет Богородица се явява на Сергий, изпълнени в началото на XVI в.¹¹ (Фиг. 3)

9 Например в депата на Регионалния исторически музей – Велико Търново и в Градската художествена галерия – Пловдив.

10 Сред най-ранните живописни паметници от този тип кръстът на стената присъства само на голямоформатната икона от средата на XVI в. в колекцията на А. В. Морозов (Третяковска галерия; *Antonova, Mnyova* 1963: 76, № 437 (без илюстрация); *Icons Russes* 2000: 60-61, № 10). В резбованата и живописана икона от първата половина на XVI в. от колекцията на В. А. Прохоров е обозначена само дясната част от хоризонталното рамо на кръста (Руски музей; *Prechistomu obrazu* 1995: 309, № 196).

11 Покров от 1524 г. на Матрона Вепрева (Сергиево-Посадски музей-резерват), пелена Бо-

През 1848 г., по повод на 400 г. от канонизацията на преп. Сергей Радонежки, в литографското ателие при Троице-Сергиевата лавра е издадена серия от литографии, точно предаващи свързаните със светеца реликви – килийните му икони Богородица Одигитрия и Св. Николай Чудотворец, както и двете икони на Евстатий Головкин върху дъските от ковчега – Преп. Сергей Радонежки с житие и Явяването на Богородица на Сергей Радонежки¹² (Фиг. 4). Последната спомената литография възпроизвежда и присъстващите тогава надписи на иконата, а тези, които са върху нейния гръб, са пренесени под изображението. Отгоре е добавен пояснителен надпис, че това е копие от древния образ, изпълнен на дъска от раклата на преподобния. Тази литография е послужила като образец за няколко известни копия от образа на Евстатий Головкин. Това са: икона с обков с частичка от раклата на преподобния в колекцията на Държавния Ермитаж¹³, както и икони в Музея на иконата във Франкфурт на Майн¹⁴ и в Църковно-археологическия кабинет при Московската духовна академия¹⁵ (Фиг. 5, 6, 7)

Скоро след честването и изпълнението на литографията, през 1855 г., в разгара на Кримската война иконата отново е в руската войска. Московският митрополит Филарет Дроздов благославя с нея имп. Александър II. Записът за това събитие е добавен след края на похода на гръба на древната икона. На известните нейни копия този запис присъства само на иконата в Шипченския манастир. Очевидно иконописецът е добавил тези сведения сам „по горещите следи на събитията“. Във връзка с това изниква въпросът къде са създадени споменатите икони, повтарящи литографията. Те имат единно стилистическо решение и изглеждат като продукция на едно иконописно ателие, което най-вероятно е било това в Троице-Сергиевата лавра. Подобни произведения, очевидно, са изпълнявани в него във връзка с особени, конкретни

городица се явява на преподобен Сергей Радонежки, с избрани празници и светци, 1525 г. (Сергиево-Посадски музей-резерват; Vorontsova, Cherkashina, Shitova 2014: 175-177, № 116), покров от 1587 г. (Сергиево-Посадски музей-резерват; Vorontsova, Cherkashina, Shitova 2014: 262-263, № 174).

12 *Zaritskaya* 2000: 414, ill. 39.

13 *Sinay. Vizantiya. Rus`* 2000: 385-387, № R-168. Обковът е датиран от 1854 г. Според гравирани върху сребърна пластина надпис от гръба на иконата, през 1853 г. московският митрополит Филарет благословил с нея Императорския стрелков полк в началото на Кримската война.

14 *Althaus, Koch, Zacharuk* 1990: 218-220, № 99; *Icons* 2005: № 81.

15 *Ugodno v ochakh Bozhiikh* 2004: 210-211.

Фиг. 4. Богородица се явява на св. Сергий Радонежки (1848 г.). Литография на Троице-Сергиевата лавра. Снимка по Zaritskaya 2000: ил. 39

случаи, което обяснява малкия им брой. Иконата от Шипченския манастир изглежда е най-късна в тази група.

Всички споменати примери са много точни повторения на оригинала, което вероятно се е считало за задължително. Шипченската икона повтаря почти точно и размерите на прообраза, които са 28 x 33 см., при шипченската са 26 x 31 см. Както многобройните точни повторения, така и спазването на размерите обикновено говорят за почитана чудотворна икона. Свидетелство за това, че иконата наистина е била считана за чудотворна, намираме в Описа на Троице-Сергиевия манастир, съставен през 1641 г.¹⁶

¹⁶ Vorontsova, Cherkashina, Shitova 2014: 19.

Фиг. 5. Богородица се явява на св. Сергий Радонежки (средата на XIX в.). Ателие на Троице-Сергиевата лавра (?). Ермитаж. Снимка по Sinay, Vizantiya. Rus' 2000: № R-168

Фиг. 6. Богородица се явява на св. Сергий Радонежки (средата на XIX в.). Ателие на Троице-Сергиевата лавра (?). Музей на иконата във Франкфурт на Майн. Снимка по Icons 2005: № 81

Фиг. 7. Богородица се явява на св. Сергий Радонежки (средата на XIX в.). Ателие на Троице-Сергиевата лавра (?). Музей на църковното изкуство „Църковно-археологически кабинет“ при Московската духовна академия. Снимка по Ugodnovochakh Vozhikh 2004: 210-211

И така, оригиналната икона в лаврата чрез постепенно добавяните надписи се е превърнала в истинска „мемория“. Тя не е само илюстрация на житиен епизод или образ за молитва, а е важен участник в исторически събития и съхранява паметта за тях. Но и други нейни особености предизвикват интерес с оглед на темата на настоящата конференция.

Първо: това, че иконата е изпълнена върху дъска от дървения ковчег на св. Сергей Радонежки, предопределя нейния по-особен статут на своеобразна „контактна реликва“, носеща от съприкосновението с мощите на светеца специална сила и предполагаща неговото незримо присъствие. В този смисъл споменатото копие на иконата в колекцията на Ермитажа, в което е вградена частичка от дъска от ковчегата, е особено интересно. То напомня за средновековните икони-реликвири и ставротечи. Много показателно в случая е, че инициативата за изпълнение на икони от дъските на дървения кивот, който вече излиза от употреба, принадлежи на един владетел и следователно е израз на владетелска идеология – става дума за цар Фьодор Иванович. Неговото намерение с този акт е, както гласи надписът от иконата, да осигури на себе си и семейството си здраве, а на идващите с вяра – изцеление, сякаш става дума за самите мощи на светеца.

В Русия намираме още един подобен пример. В катедралния храм „Успение Богородично“ в Московския Кремъл е съществувал обичай периодично да се сменя капакът на ковчегата с мощите на Московския митрополит Петър, да се разрязва и върху парчетата да се рисуват икони¹⁷. Една такава икона от началото на XVII в. е запазена и днес е в Третьяковската галерия¹⁸ (Фиг. 8). В нея само средната част е от капака на ковчегата, за което има указание в надпис на гърба.

Разбира се, от ключово значение е фактът, че иконата Сергиево видение е вземана във войни и то в продължение на почти четири века.

¹⁷ По-подробно у: *Mahan'ko* 2015: 258-266.

¹⁸ Иконата е изпълнена от майстор Истомата Савин. Изображението на светеца, рисувано върху дъска от ковчегата, е поставено в рамка със сцени от житието му. На гърба има надписи: „Сия цка гроба Петра митрополита Киевскаго и Московскаго и всея Руси чудотворца“, „Сия икона Максима Яковлевича Строганова писмо Истомы Савина“ (*Antonova, Mnyova* 1963: 314-315, № 788 (без илюстрация); *Komashko, Saenkova* 2007: 246-247).

Първият отбелязан в надписа на иконата случай е през 1654 г., когато цар Алексей Михайлович взема със себе си за войната срещу полския крал от манастира три икони: Св. Троица, Св. Сергей и Сергиевото видение. Както се вижда, две от трите икони са от дъската на стария ковчег с мощите. Така според надписа великият княз си осигурил победа благодарение на застъпничеството на Св. Троица, молитвите на Богородица и светите Сергей и Никон. В следващите военни кампании е вземана на война само иконата Богородица се явява на преп. Сергей. Успехите на руската войска се обясняват в надписите с молитвите на Богородица и светеца. Иконата е поверявана както на владетеля, така и на негови главни военачалници, при което съответният митрополит ги благославя с нея.

Бихме могли да предположим, че тук има далечен отглас от византийската философия на войната и византийските военни практики. Византийските владетели и патриарси първоначално разчитат за сигурността на столичния град при обсади на реликви като Животворящия кръст и Богородичните одежди, а по-късно започват да прибъгват и до Богородични икони, които носят в битки. Богородица се счита за персонален покровител на императора, за водач и пазител на армията, за невидимо оръжие срещу врага и велик стратег. Кръстът, символ на победа, наред с Богородичните икони, е другият обект, помагаш на византийската армия¹⁹. В случая с иконата от Троице-Сергиевата лавра имаме своеобразен синтез – самата икона е нещо като реликва, в нея присъства Богородица, но заедно с извънредно почитан светец, при това в центъра ѝ отчетливо се различава изписан кръст. Интересно е как точно е носена иконата в битките. Тъй като няма дръжка, вероятно не е носена така, че да е видима от войниците, най-вероятно е съхранявана от главнокомандващия, независимо дали е самият император, или друг. Така иконата има персонални защитни функции. Без да спекулираме, предполагайки директна връзка, ще припомним един епизод от византийската история. В битката си срещу Варда Фокас византийският имп. Василий II стискал в лявата си ръка икона на Богородица; предполага се, че това е била негова лична икона с малки размери²⁰.

19 *Pentcheva 2006: 52-59; Nelson 2012.*

20 *Pentcheva 2006: 54.*

Фиг. 8. Св. Петър Московски с житие. Зограф Истома Савин (начало на XVII в.) Третяковска галерия. Източник <https://www.icon-art.info/hires.php?type=1&id=6962>

В Русия също са носени Богородични икони на война. Един от първите случаи е, когато княз Андрей Боголюбски взема през 1164 г. със себе си в поход срещу волжките българи иконата Богородица Владимирска²¹. При сражения се е прибягвало и до помощта на иконата Богородица Донска²². Богородица Казанска също се е озовала на бойното поле в началото на XVII в.²³ Директна

21 *Shchemnikova* 2005: 11.

22 През 1552 г., когато Донската икона се е намирала в Успенския събор в Коломна, цар Йоан IV се е молил пред нея преди похода към Казан и след победата я е пренесъл в Москва в Благовещенския събор в Кремъл. През 1563 г. царят я е носил в похода срещу Полоцк (*Shchemnikova* 2007: 665).

23 Копие на чудотворната Казанска икона е било донесено през 1611 г. от казашкото опълчение в Москва, но скоро заради тежката военна обстановка било изпратено в Ярославъл, откъдето, вече прославно с чудотворения, е било взето през пролетта на 1612 г. в опълчението на княз Д.М. Пожарски и К. Минин в освободителния поход към Москва. След

Фиг. 9. Христос Вседържител с покланящия се митрополит Киприан. Зограф Григорий Терентиев Зиновиев (1700 г.; дъска XII в.). Успенски събор в Московския Кремъл. Източник <https://www.icon-art.info/hires.php?lng=ru&type=1&id=1391>

прогонването на интервентите копието е било поставено в специално построения Казански събор на Червения площад. Бил е установен нов празник на иконата в деня на освобождение на Москва (Chugreeva 2012: 200-201).

24 Lidov 2021: 96, 97.

25 Pavel Aleppskiy 1898: 146.

26 Podobedova 1998: 24; Aver'yanov 2002.

връзка с византийските обичаи виждаме в случая с иконата, наречена Богородица Влахернска, която е получена в Москва от Константинопол в средата на XVII в. „Военната“ история на византийската икона е била известна в Москва²⁴ и след като я получил, цар Алексей Михайлович я е взел със себе си на война, а при завръщането си я е „возел пред себе си“, както са постъпвали някои византийски императори²⁵. В този контекст изборът на иконата от Троице-Сергиевата лавра изглежда по-особен. Защо именно един монах-аскет е избран, за да пази войните и да осигурява техните победи? Може би заради спомена, че благодарение на молитвите на св. Сергий княз Димитрий Донский е постигнал победа в Куликовската битка над ордите на татарския хан Мамай²⁶.

Един от най-интересните елементи на изследваната икона е наличието на възпоменателни надписи, които представят разгърнат исторически разказ. В руската традиция подобни случаи са много редки. На първо място ще споменем иконата Христос Вседържител на трон с

покланящия се митрополит Киприан от Успенския събор в Московския Кремъл (Фиг. 9). Върху страничните рамки на иконата е изписана молитвата на митр. Киприан, а върху долната рамка има летописен надпис, свързан със споменатия поход на княз Андрей Боголюбски срещу волжките българи²⁷. Вторият пример е едно от копията на византийската икона Богородица Влахернска, изготвено през 1701 г. в Москва за Високо-Петровския манастир²⁸. Надписите по рамката възпроизвеждат летописния надпис, съдържащ се върху оригиналния обков на донесената от Константинопол икона. Този надпис е повторен и върху друго копие на иконата от 1706 г.²⁹ Релефната Влахернска икона, донесена от превзетия от турците Цариград, е била своеобразен реликварий – според грамотата, съпровождаща иконата, тя е била направена от „смесване на св. мощи и от друго благоуханно вещество“³⁰. В двете руски копия, които споменахме, са били вградени също частички от мощи, което ни връща към иконата от Троице-Сергиевата лавра, изписана върху дъска от реликварий.

Историите на множество руски икони, прославили се като чудотворни, са записвани старателно и този литературен жанр сред русите е известен като „сказание“. Както видяхме, надписи с подобен характер се появяват и върху икони. На този фон иконата от Троице-Сергиевата лавра изглежда малко по-различно и може да се определи като уникална. Дългият, богат на исторически сведения надпис, допълван след всяка победа, за която иконата е помогнала, няма паралел. Първата част на този исторически разказ е направен по заповед на самия цар Алексей Михайлович, за да запечата спомена за победата му над поляците. Постепенно в манастира са усвоили обичая да продължават надписа и така днес иконата разказва за събития, започващи през 1585 г. и завършващи през 1855 г.

27 *Ikony Uspenskogo sobora 2007: 198-201, № 2.* Иконата според преданието първоначално се намирала във Владимир, пренесена била в Москва през 1518 г. Там била украсена с обков и през 1520 г. била установена в Успенския събор в Кремъл. През 1700 г. царският иконописец Георги Терентиев Зиновиев я надживописва.

28 *Sidorenko 2005.* Днес се намира в църквата „Рождество Богородично“ в Стари Симонов в Москва.

29 *Gnutova 2005.* Произходът на иконата е неизвестен, днес се намира в Николо-Перервенския манастир близо до Москва.

30 *Lidov 2021: 97.*

Библиография

Althaus, Koch, Zacharuk 1990: *Althaus*, Klaus-Rainer, Guntram *Koch*, Richard *Zacharuk*. Ikonen. Aus der Sammlung Dr. Jürgen Schmidt-Voigt. Frankfurt a. M.

Antonova, Mnyova 1963: *Antonova*, Valentina Ivanova, Nadezhda Evgen`evna *Mnyova*. Каталог древнерусской живописи XI – начала XVIII вв. Опыт историко-художественной классификации. Государственная Третьяковская галерея. Т. 2: XVI – начало XVIII века [Catalog drevnerusskoy zhivopisi 11 – nachala 18 vv. Opyt istoriko-khudozhestvennoy klasifikatsii. Gosudarstvennaya Tret`yakovskaya galereya. T. 2: 16 – nachalo 18 veka]. Moskow.

Aver`yanov 2002: *Aver`yanov*, Konstantin Aleksandrovich. Дмитрий Донской и Сергей Радонежский накануне Куликовской битвы [Dmitriy Donskoy i Sergiy Radonezhskiy nakanune Kulikovskoy bitvy]. In: Троице-Сергиева лавра в истории, культуре и духовной жизни России [Troitse-Sergiyeva lavra v istorii, kul`ture i dukhovnoy zhizni Rossii]. Sergiyev Posad, 9-25.

Baldin, Manushina 1996: *Baldin*, Viktor Ivanovich, Tat`yana Nikolaevna *Manushina*. Троице-Сергиева лавра. Архитектурный ансамбль и художественные коллекции древнерусского искусства XIV-XVII вв. [Troitse-Sergiyeva lavra. Arkhitekturnyy ansambl' i khudozhestvennye kollektsii drevnerusskogo iskusstva XIV-XVII vv.]. Moskow.

Chugreyeva 2012: *Chugreyeva*, Natal`ya Nikolaevna. Казанская икона Божией Матери [Kazanskaya ikona Bozhiyey Materi]. In: Православная энциклопедия. Т. 29 [Pravoslavnaya entsiklopediya. T. 29]. Moskow, 197-247.

Erifniy 1885: Житие преподобного и богоносного отца нашего Сергия Чудотворца и похвальное ему слово, написанные учеником его Епифанием Премудрым в XV веке. Сообщил Архимандрит Леонид. [Zhitie prepodobnogo i bogonosnogo otsa nashogo Sergiya Chudotvortsya i pokhval'noe emu slovo, napisannye uchenikom ego Epifaniem Premudrym v 15 veke. Soobshchil Arhimandrit Leonid]. Sankt-Peterburg.

Gnutova 2005: *Gnutova, Svetlana Vital'evna*. Богоматерь Одигитрия Влахернская из частного собрания [Bogomater' Odigitriya Vlahernskaya iz chastnogo sobraniya]. In: Многоценное сокровище. Иконы Богоматери Одигитрии Влахернской в России [Mnogotsennoe sokrovishche. Ikony Bogomateri Odigitrii Vlahernskoy v Rossii]. Moscow, 69-76.

Guseva 1999: *Guseva, Evelina Konstantinovna*. Особенности сложения иконографии «Сергиева видения» («Явления Богоматери преподобному Сергию») [Osobennosti slozheniya ikonografii "Sergieva videniya" ("Yavlenie Bogomateri prepodobnomu Sergiyu")]. In: Искусство средневековой Руси. Материалы и исследования. (= Музеи Московского Кремля, 12). [Isskustvo srednevekovoy Rusi. Materialy i issledovaniya. (= Muzei Moskovskogo Kremlya, 12)]. Moscow, 120-138.

Hram-pametnik 2021: Храм-памятник „Рождество Христово“ край град Шипка [Hram-pametnik „Rozhdestvo Hristovo“ kray grad Shipka]. Допълнено и преработено издание. Veliko Tarnovo.

Иcônes Russes 2000: *Иcônes Russes. Les Saints. Fondation Pierre Gianadda. Martigny.*

Icons 2005: *Icons. Icon Museum Frankfurt A. M. (ed. by Richard Zacharuk). Frankfurt am Main.*

Ignat'ev 1960: *Ignat'ev, Andrey Nikolaevich*. Храм-памятник на Шипке [Khram-pamyatnik na Shipke]. – Journal of the Moscow Patriarchate, № 10, 56-62.

Ikony Uspenskogo sobora 2007: *Иконы Успенского собора Московского Кремля. XI – начало XV века. Каталог [Ikony Uspenskogo sobora Moskovskogo Kremlya. XI – nachalo XV veka. Catalog]. Moscow.*

Komashko, Saenkova 2007: *Komashko, Natal'ya Ignat'yevna, Elena Mikhaylovna Saenkova*. Русская житийная икона. [Russkaya zhitiynaya ikona]. Moscow.

Lidov 2021: *Lidov, Aleksey Mikhaylovich*. Icons made of relics. Creating holy matter in Byzantium. – Res: Anthropology and aesthetics, № 75-76, 91-100.

Lifshits 1987: *Lifshits, Lev Isaakovich*. Монументальная живопись Новгорода XIV-XV веков [Monumental'naya zhivopis' Novgoroda XIV-XV vekov]. Moscow.

Lifshits 1998: *Lifshits, Lev Isaakovich*. Иконография Явления Богоматери преподобному Сергию Радонежскому и мотивы теофании в искусстве конца XIV – начала XV в. [Iconografiya Yavleniya Bogomateri prepodobnomu Sergiyu Radonezhskomu i motivy teofanii v iskusstve kontsa XIV – nachala XV v.]. In: Древнерусское искусство. Сергей Радонежский и художественная культура Москвы XIV-XV вв. [Drevnerusskoe iskusstvo. Sergiy Radonezhskiy i khudozhestvennaya kul'tura Moskvyy XIV-XV vv.]. Sankt-Peterburg, 79-94.

Mahan`ko 2015: *Mahan`ko, Mariya Aleksandrovna*. Почитание и собирание древних икон в истории и культуре Московской Руси XVI века [Pochitaniye i sobiraniye drevnikh ikon v istorii i kul'ture Moskovskoy Rusi XVI veka]. Moscow.

Mayasova 2004: *Mayasova, Natal'ya Andreevna*. Древнерусское лицевое шитье. Каталог [Drevnerusskoe litsevoe shit'yo. Catalog]. Moscow.

Nelson 2012: *Nelson, Robert*. "And So, With the Help of God": The Byzantine Art of War in the Tenth Century. – *Dumbarton Oaks Papers*, № 65-66, 169-192.

Nikolaeva 1966: *Nikolaeva, Tat'yana Vasil'yevna*. Троицкий живописец XVI в. Евстафий Головкин [Troitskiy zhivopisets XVI v. Evstafiy Golovkin]. In: Культура древней Руси. [Kul'tura drevney Rusi]. Moscow, 177-183.

Nikolaeva 1977: *Nikolaeva, Tat'yana Vasil'yevna*. Собрание древнерусского искусства в Загорском музее [Sobraniye drevnerusskogo iskusstva v Zagorskom muzeey]. Leningrad.

Pavel Aleppskiy 1898: Путешествие Антиохийского Патриарха Макария в Россию в половине XVII века, описанное его сыном архидиаконом Павлом Алеппским. Вып. 3 [Puteshestvie Antiokhiyskogo Patriarkha Makariya v Rossiyu v polovine XVII veka, opisannoe ego synom arhidiakonom Pavlom Aleppskim. Vyp. 3]. Moscow.

Pentcheva 2006: *Pentcheva, Bissera*. Icons and Power: The Mother of God in Byzantium. University Park, Pensilvania.

Podobedova 1998: *Podobedova, Ol'ga Il'inichna*. Роль преподобного Сергия Радонежского в духовной жизни русской земли (середина XIV-XV столетие) [Rol' prepodobnogo Sergiya Radonezhskogo v dukhovnoy zhizni russkoj zem-]

li (seredina XIV-XV stoletie)]. In: Древнерусское искусство. Сергей Радонежский и художественная культура Москвы XIV-XV вв. [Drevnerusskoe iskusstvo. Sergiy Radonezhskiy i khudozhestvennaya kul'tura Moskvyy IV-XV vv.]. Sankt-Peterburg, 23-26.

Prechistomu obrazu 1995: «Пречистому образу Твоему поклоняемся...». Образ Богоматери в произведениях из собрания Русского музея [“Prechistomu obrazu Tvoemu poklonyaemya...”. Obraz Bogomateri v proizvedeniyah iz sobraniya Russkogo muzeya]. Sankt-Peterburg.

Shavel'skiy 2019: *Shavel'skiy*, Georgiy Ivanovich. Воспоминания последнего протопресвитера Русской Армии [Vospominaniya poslednego protopresvitera Russkoy Armii]. Moskow.

Shchennikova 2005: *Shchennikova*, Lyudmila Aleksandrovna. Владимирская икона Божией Матери [Vladimirskaya ikona Bozhiyey Materi]. In: Православная энциклопедия. Т. 9. [Pravoslavnaya entsiklopediya. T. 9]. Moskow, 8-38.

Shchennikova, 2007: *Shchennikova*, Lyudmila Aleksandrovna. Донская икона Божией Матери [Donskaya ikona Bozhiyey Materi]. In: Православная энциклопедия. Т. 15. [Pravoslavnaya entsiklopediya. T. 15]. Moskow, 664-667.

Sidorenko 2005: *Sidorenko*, Galina Vasil'evna. Богоматерь Одигитрия Влахернская Высоко-Петровского монастыря [Bogomater' Odigitriya Vlahernskaya Vysoko-Petrovskogo monastyruya]. In: Многоценное сокровище. Иконы Богоматери Одигитрии Влахернской в России [Mnogotsennoe sokrovishchte. Ikonyy Bogomateri Odigitrii Vlahernskoy v Rossii]. Moskow, 36-41.

Sinay. Vizantiya. Rus` 2000: Синай. Византия. Русь. Православное искусство с VI до начала XX в. Каталог выставки. [Sinay. Vizantiya. Rus`. Pravoslavnoe iskusstvo s VI do nachala XX veka. Katalog vystavki]. Sinay.

Ugodno v ochakh Bozhiikh 2004: «Угодно в очах Божиих дело сие...»: Сокровища Церковно-археологического кабинета Московской Православной Духовной Академии (сост. Людмила Петровна Тарасенко) [«Ugodno v ochakh Bozhiikh delo siye...»: Sokrovishcha Tserkovno-arkheologicheskogo cabineta Moskovskoy Pravoslavnoy Dukhovnoy

Akademii (sost. Lyudmila Petrovna Tarasenko)]. Sergiyev Posad.

Vorontsova, Cherkashina, Shitova 2014: *Vorontsova*, Lyudmila Mikhailovna, Galina Pavlovna *Cherkashina*, Lyubov' Aleksandrovna *Shitova*. Ризница Свято-Троицкой Сергиевой лавры. В 2-х томах. Т. I [Riznitsa Svyato-Troitskoy Sergievoy lavry. V dvukh tomakh. T. I]. Sergiev-Posad.

Zaritskaya 2000: *Zaritskaya*, Oksana Ivanovna. Литографская мастерская Троице-Сергиевой Лавры и ее значение для творческой деятельности монастыря в XIX в. [Litograf-skaya masterskaya Troitse-Sergievoy lavry i eyo znachenie dlya tvorcheskoy deyatel'nosti monastyra v XIX v.]. In: Троице-Сергиева Лавра в истории, культуре и духовной жизни России. Материалы международной конференции 29 сентября – 1 октября 1998 г. [Troitse-Sergieva lavra v istorii, kul'ture i dukhovnoy zhizni Rossii. Materialy mezh-dunarodnoy konferentsii 29 sentyabrya – 1 oktyabrya 1998 g.]. Moskow, 412-428.

An Icon in Wars

*Natalia Komashko
Ivanka Gergova*

In the sacristy of Shipka Monastery there is an unpublished icon of the Virgin Mary appearing to St. Sergius of Radonezh, which has a long chronicle inscription. It tells the story of the prototype, which is in the Trinity-Sergius Lavra in Russia. The icon was painted in 1588 by Eustathius Golovkin on a board from the wooden coffin with the relics of St. Sergius. It was then carried in wars for centuries. The replica in Shipka Monastery was most probably executed in the Trinity-Sergius Lavra after 1855, copying a lithograph from 1849.

A number of features of the original icon in the Trinity-St. Sergius Lavra are either very rare or unique: it is a kind of reliquary, and through the gradual addition of inscriptions, it has become a true “*memoria*”. It is not only an illustration of a vita episode or an image for prayer, but an important participant in historical events and preserves their memory.

Parallels have been pointed out both for an icon executed from a plank of a coffin containing relics and for icons worn in wars, and those bearing chronicle inscriptions.